

پیشنهاد ایجاد رشته کارشناسی ارشد مناطق آزاد

با توجه به ساختار شکلی و ماهوی انقلاب های بزرگ جهان، در انقلاب اسلامی یکی از مهمترین اهداف انقلابیون دهه چهل و پنجاه شمسی، که طی سالهای پیروزی و استقرار نظام جمهوری اسلامی، با ادبیات و رویکردهای متفاوتی پیگیری شد، مباحث مترتب بر صدور انقلاب اسلامی و الگوسازی نظام جمهوری اسلامی در سایر نقاط جهان بوده است. در این مسیر اقدامات بسیاری در قالب همایش، طرح پژوهشی، مقاله و یادداشت انجام شده است. اما آنچه مغفول باقی مانده، تنظیم و ترسیم نظام فکری و تئوریک اقتصاد اسلامی در مواجهه با اقتصاد جهانی در دوره جهانی شدن است، نظام متغیر و سیالی که طی 26 سال گذشته در جهت بهره گیری از منافع و فرصت های آن، الگوی مناطق آزاد در برخی نقاط ایران از سوی دولت های جمهوری اسلامی به اجرا درآمد. مدلی که طی این سال ها با مخالفت ها، ضدیت ها، تفسیر به رأی های متفاوت با هدف حذف و غیراسلامی قلمداد کردن، مناطق آزاد در اقتصاد ایران، چالش های فراوانی در مسیر دست یابی به اهداف ایجابی ایجاد این مناطق در سپهر اقتصادی کشورمان پدید آورد.

کنش هایی که موجب شد طرفداران عملکرد مناطق آزاد (به ویژه مدیران دست اندرکار) در موضع واکنشی و دفاعی قرار گیرند، و این در حالی است که ظرفیت های بسیار به سه دهه از عمر الگوهای مدیریتی و اقتصادی - سیاسی مناطق آزاد؛ ادبیات علمی، رسانه ای و مدیریتی شکل گرفته در این دوران در قالب یک نظام اندیشه ای به صورت نظام مند و چارچوب بندی شده، و یا یک نظریه و مدل برای اکنون و آینده پیش روی مناطق آزاد، تئوریزه نشده است.

طرفه اینکه الگوهای ایجاد مناطق آزاد ایران در مقایسه با مناطق آزاد سایر نقاط جهان از تفاوت های راهبردی و اساسی متعددی رنج می برد!!؟ و این در حالی است که نیروهای مخالف از مبانی تئوریک قدرتمند و اقبال بیشتری برخوردارند. از سوی دیگر به زعم نگارنده اگر ایرانیان ظرف یک قرن اخیر با آداب و فرهنگ استفاده از مظاهر تکنولوژیکی همچون کت و شلوار، تلفن همراه، دانشگاه و ... آشنا شده اند - بررسی عملکردی مقال دیگری می طلبد - اما هنوز با فرهنگ مناطق آزاد و نقش اثرگذاری که این بخش از ابعاد و شاخص های جهانی شدن می تواند در توسعه ایران و الگوسازی تمدن ایرانی - اسلامی ایفا نمایند، آشنا نشده و به شناخت صحیح و دقیقی نائل نیامده اند.

علاوه بر چالش ها و فرصت های صدرالاشاره، در طول حدود 3 دهه فعالیت مناطق آزاد در نقاط شمالی و جنوبی کشور، این مناطق علاوه بر توجه به مقولات ایجابی خود که همان جذب سرمایه گذار در زمینه های اقتصادی، تجاری، صنعتی و گردشگری است، در حوزه های علمی - دانشگاهی نیز با هدف ارتباط و انتقال علم به سرزمین اصلی و ارتباط با موسسات علمی - دانشگاهی خارجی، عملکرد قابل توجهی در این زمینه انجام داده اند. گواه این مدعا حضور حداقل 2 واحد دانشگاهی با صدها دانشجو در قالب یک واحد دانشگاهی داخلی یا به صورت پردیس بین المللی است که مشغول به فعالیت علمی، آموزشی و پژوهشی هستند.

با این مقدمه طولانی دلایل توجیهی لزوم تأسیس "رشته دانشگاهی کارشناسی ارشد مناطق آزاد" به این شرح تبیین می شود:

1- از زمان تأسیس نسل اول مناطق آزاد در سال 72 شمسی این مناطق به عضوی فعال در بخش های اقتصادی، صنعتی، تجاری، ترانزیتی و گردشگری ایران تبدیل شده اند. بنابراین به منظور علمی کردن برنامه ها، اهداف و کارکرد این مناطق به همراه لزوم به روز رسانی مبانی ذهنی و شناختی مناطق آزاد، مبتنی بر تحقیقات و نگاه دانشگاهی به زمینه های مختلف فعالیت این مناطق در حوزه های کاری متنوع خود، لزوم ایجاد مقطع کارشناسی ارشد مناطق آزاد احساس می شود. به این معنی که بعد از گذشت نزدیک به سه دهه از عمر مناطق آزاد فقر مبانی تئوریک، شناخت صحیح و دقیق از کارکرد و کارویژه های مناطق آزاد در نظام فکری، مدیریتی و برنامه ریزی کشور مشهود است، چراکه با مداقه در مخالفت های موجود علیه مناطق آزاد، این عدم آشنایی قابل رویت می باشد، طنز تلخ

داستان جایی است موافقین نیز از شناخت حداقلی نسبت به مناطق آزاد بهره می برند، موضوعی که می توان در ماده اول مناطق آزاد که براساس آن نقش عمرانی برای مناطق آزاد تعریف شده، مشاهده کرد.

2- در طول 3 دهه اخیر مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران موضوع ده ها پایان نامه دانشجویی و تحقیق علمی بوده اند. موضوعات متنوع مورد تحقیق واقع شده در مناطق آزاد موجد اهمیت علمی این حوزه مطالعاتی از فعالیت اقتصادی، تجاری، گردشگری، ترانزیتی و صنعتی کشور است که براساس الگوهای بین المللی ایجاد شده اند. در نتیجه لزوم تئوری سازی نظام فکری و اندیشه ای مناطق آزاد ایران زمانی اهمیت بیشتری پیدا می کند که توجه داشته باشیم فرایندها، انتظارات و کارکردهای مناطق آزاد ایران در نوع خود در سطح جهان بی سابقه است.

3- یکی از اهداف تشکیل مناطق آزاد کشور اتصال اقتصاد ملی به اقتصاد جهانی اعلام شده، به عبارتی این مناطق نقطه پایلوت ورود ایران به WTO نیز قلمداد شده اند. بنابراین برای علمی نمودن این فرآیند که دارای ابعاد مختلف ارتباط محلی، استانی، ملی، منطقه ای و بین المللی است تأسیس رشته مناطق آزاد در مقطع کارشناسی ارشد مورد نیاز است.

4- به تجربه سه دهه فعالیت که با خود گونه های فکری متفاوت مواجه ای با مناطق آزاد از سوی دولتمردان را بروز داده، مناطق آزاد بیشترین منفعت و فزون ترین ضرر ممکن را از تغییرات مدیریتی در سطح کلان و محلی متحمل شده اند. گرچه این مناطق دارای طرح های جامع و راهبردی است و لیکن همراه با تغییرات مدیریتی، تحقیقات پژوهشی صورت گرفته به بایگانی سپرده یا دستخوش تغییرات ناشی از عملکرد مدیریتی جدید می شود.

این تغییرات مکرر به کج تابی های موجود در مدل ذهنی مناطق آزاد ایران طی سه دهه گذشته دامن زده، موضوعی که انعکاسی از مدل موجود اقتصادی و مدیریتی داخلی است. یعنی زمانی که در عرصه های مختلف اقتصاد سیاسی، ایران سال ها از نابسامانی تفکری و ایده ای در قبال ساخت دقیق و کارشناسانه از مشکلات، فرصت ها و چالش های موجود رنج می برد و در عین حال هنوز امکان ارائه پاسخ صحیح به سؤال هایی همچون چه می خواهد، آنچه می خواهد را از چه راهی، به چه وسیله ای و در کدام چارپوب ذهنی جستجو نماید، موجود نیست!! طبیعی است که مناطق آزاد نیز با همان مشکلاتی دست به گریبان می شوند که در سرزمین اصلی وجود دارد. بنابراین به منظور جلوگیری از هدر رفت زمان مفید به منظور اجرای امور و مدیریت چالش های ناشی از تغییرات مدیریتی، در این مناطق، می توان عرصه و حوزه کارکردی مدیریتی، اجرایی، تصمیم گیری در بخش های مختلف مناطق آزاد را در چارچوب تحقیقات رشته ای دانشگاهی قالب بندی نمود.

5- مناطق آزاد تنها نهادهای محلی در ساختار اداری متمرکز ایران است که در یک محدوده جغرافیایی مشخص و محدود از بودجه عمومی کشور بهره نبرده و از محل منابع درآمدی خویش، برنامه ها و پروژه های خود را عملیاتی می کنند. سازمان منطقه آزاد در هر استان و ناحیه ای از کشور تنها نهادی است که درآمدهای خود را به خزانه کل واریز نمی کند و در محدوده جغرافیایی خویش، برنامه ریزی کرده و در پروژه های مورد تصویب هیأت مدیره خود هزینه می کند. وجود همین یک استثناء در نظام برنامه نویسی و بودجه ای ایران لزوم علمی نمودن آن در قالب یک رشته دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد را الزامی می کند. در واقع در حالیکه نظام حاکمیتی مدیریت در کشورمان یک نظام متمرکز است که طرح ها و برنامه ها در تهران به عنوان پایتخت کشور تعیین شده و بر اجرای آن نیز نظارت می شود، در مناطق آزاد، برخلاف این شیوه رفتار می شود، آیا نمی شود از این الگوی موفق در سطح ملی استفاده کرد؟ زمانی می شود که ابتدا به ساکن آن را در قالب یک رشته دانشگاهی تئوریزه نمود.

6- مناطق آزاد ایران دارای ارتباطات و تعاملات متنوعی با فعالین بخش دولتی، خصوصی داخلی و خارجی می باشند که مهمترین آنها از قرار ذیل است.

حوزه های مختلف صنعت گردشگری مشتمل بر اکوتوریسم، توریسم ورزشی، توریسم دریایی، توریسم آموزشی، توریسم درمانی، توریسم تجاری و صنعت هتل داری. از سوی دیگر در حوزه گسترده صنعتی و خدماتی، ترانزیت کالا، ثبت شرکتها و مالکیت صنعتی-معنوی،

بورس و بیمه، فناوری اطلاعات و فعالیت شرکت های نوآور، فناور و دانش بنیان، همکاری های علمی، دانشگاهی، حوزه گسترده فرهنگ و محصولات فرهنگی (سینما، موسیقی، نمایش و ...)، فعالیت های نمایشگاهی، همایش ها و جشنواره های مختلف، قوانین و مقررات، بوروکراسی اداری، گستره کاری بنادر و دریا نوردی، گمرکات و حتی مباحث امنیتی - اطلاعاتی.

سؤال این است که آیا نباید این حوزه های ارتباطی و درگیر با مناطق آزاد را در مختصات رشته ای دانشگاهی تنظیم کرد؟

7- در اکثر نقاط جهان مناطق آزاد در محدوده ای مشخص، محصور، نزدیک دریا (یا با امکانات ترانزیتی و لجستیکی مناسب) با حداقل تراکم جمعیتی ایجاد می شوند و مهمتر اینکه پیش از اعلام و فراخوان به منظور جذب سرمایه گذار، دولت ها در این محدوده جغرافیایی مشخص، زیر ساخت های ضروری چون راههای مواصلاتی، آب، برق، گاز، وسایل ارتباطی (تلفن، اینترنت، موبایل و...) و سایر وسایل اولیه رفاهی را جهت جذب و فعالیت سرمایه گذاران داخلی و خارجی ایجاد می نمایند.

این در حالی است که برخی مناطق آزاد ایران در کانون های جمعیتی پرتراکم چون انزلی و اروند (شهرهای خرمشهر و آبادان)، با کمترین امکانات مواصلاتی (چابهار) و بدون ایجاد زیر ساخت های ضروری (همه مناطق بجز کیش) ایجاد شده اند و این در حالی است که وجه مشترک همه این مناطق قرار گرفتن آنها در نقاطی از سرزمین عزیز ماست که از بیشترین میزان بیکاری نسل جوان و تحصیل کرده برخوردار است و در عین حال دارای اشتراکات قومی، فرهنگی و مذهبی با اقوام ساکن در کشورهای همسایه ایران می باشند، فرصتی !!!؟ که به چالش در زمینه وجود برخی نیروهای گریز از مرکز در این مناطق منجر شده است.

بنابراین ایجاد مناطق در ذهن ساکنین این محدوده ها و حتی شهرهای اطراف، رویاها و امیدهای فراوانی را ترسیم نموده موضوعی که هنوز این مناطق بدلائل متعدد موفق به تحقق آن آرزوها نشده اند. شاید بتوان مهمترین دلایل این عدم موفقیت در افکار عمومی را در نبود زیر ساخت های ضروری در این مناطق، عدم شناخت افکار عمومی و مسئولین دولتی (خواست ها، آرزوها، فرهنگ و ...)، منازعات سیاسی نمایندگان مجلس با دولتمردان و تفسیر به رأی نهادهای همکار دولت در هر منطقه و در نهایت عدم تطبیق نحوه اجرای قوانین هر منطقه در منطقه دیگر عنوان نمود.

با این توضیح، لزوم شکل بندی، تمرکز، هدفمند نمودن مبتنی بر انگاره های علمی-دانشگاهی جهت تحلیل علمی جامع و مانع هر منطقه آزاد ایران با توجه به مباحث پیش گفته در قالب یک رشته دانشگاهی در مقطع کارشناسی ارشد به شدت احساس می شود تا از مجموع تجربیات پیشین و فرصت های پیش روی برای دست یابی به اهداف ایجابی این مناطق بهره برداری علمی - دانشگاهی نمود.

8- بی شک ایجاد چنین رشته دانشگاهی باعث گسترش مبادلات علمی-دانشگاهی میان موسسات علمی دانشگاهی ایران و موسسات مشابه در سطح جهان می شود و این درحالی است که هنوز مناطق آزاد ایران از الگوهای موفق جهانی فاصله دارد. بنابراین به منظور بهره بردن از تجربیات موفق جهانی باید این تجربیات را از طرق علمی و همکاری دانشگاهی تحصیل نمود.

9- ایجاد رشته دانشگاهی مناطق آزاد در مقطع کارشناسی ارشد، علاوه بر تنویر نمودن تجربیات و دانش موجود داخلی و خارجی برای ارتقاء عملکرد و نقش مناطق آزاد ایران در اقتصاد داخلی، بر نقش این مناطق در دست یابی به اهداف ایران 1404 و منشور اقتصاد مقاومتی صحنه می گذارد.

به تعبیر دیگر با مذاقه در عملکرد مناطق آزاد جهان به خصوص در کشورهایی که در شرایط اقتصادی مشابه ایران قرار داشته و دارند؛ بی به این واقعیت می بریم که در تغییر وضعیت و رسیدن به جایگاه اقتصادی کنونی در این کشورها (چین، کره جنوبی، مالزی، سنگاپور، امارات و ...) مناطق آزاد نقش محوری ایفا نموده اند؛ همان نقشی که در اقتصاد ایران هنوز برای مناطق آزاد کشورمان ترسیم و تعیین نشده است.

بنابراین در چارچوب برنامه ششم و احکام دائمی برنامه های توسعه اقتصادی ایران می توان با پیشنهاد تأسیس چنین رشته ای به "شورای عالی انقلاب فرهنگی" جایگاه علمی مناطق آزاد ایران در حوزه های مختلف پیش گفته را ارتقاء بخشید، باشد از رهگذر تجربیات ایران الگوی جدیدی از مناطق آزاد در جهان را معرفی نمود.

در همین راستا واحدهای درسی ذیل بعنوان بخشی از واحدهای درسی مقطع کارشناسی ارشد مناطق آزاد پیشنهاد می شود:

- 1- تاریخچه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی جهان.
 - 2- تاریخچه مناطق آزاد و ویژه اقتصادی ایران.
 - 3- نقش مناطق آزاد در توسعه کشورها (بررسی نمونه های موفق).
 - 4- تأثیر و تأثر مناطق آزاد بر محدوده جغرافیایی، اقتصادی، گردشگری و... محلی، ملی و بین المللی.
 - 5- مناطق آزاد و صنعت گردشگری.
 - 6- مناطق آزاد و ترانزیت.
 - 7- مناطق آزاد و صنعت (فرآوری کالا و صادرات مجدد).
 - 8- الگوهای مدیریتی در مناطق آزاد.
 - 9- مناطق آزاد و فرهنگ ملی، بین المللی در چارچوب ادبیات جهانی شدن.
 - 10- مطالعات منطقه ای (شناخت مناطق آزادی که به عنوان حلقه ارتباطی کشورهای یک منطقه جغرافیایی، موجبات توسعه همکاری های منطقه ای شده و از طریق همگرایی منطقه ای، یک بلوک یا نهاد واحد اقتصادی منطقه ای در دوران جدید روابط بین الملل را تشکیل داده اند)
 - ۱۱- آشنایی با زبان و فرهنگ کشورهای همسایه ایران.
- لازم به ذکر است رشته های روابط بین الملل و مطالعات منطقه ای، مدیریت و اقتصاد می توانند به عنوان رشته پیش نیاز در مقطع کارشناسی این رشته دانشگاهی به ایفای نقش بپردازند.
- ** یادداشت از: مجید صیادنورد / کارشناس مناطق آزاد

